

Bölüm 4

Sokrates ve Sokratesçi Okullar

öğrenme çıktıları

Sokrates'in Hayatı ve Bilgi Anlayışı

- 1 Sokrates'in hayatının önemli evrelerini öğrenebilme
- 2 Sokrates'in ne tür bir bilgi anlayışına sahip olduğunu gözler önüne serebilme

Sokrates'in Ahlak Anlayışı

- 3 Sokrates'in ahlak anlayışını ifade edebilme
- 4 Sokrates'in bilgi anlayışı ile ahlak anlayışı arasında ilişki kurabilme

Sokratesçi Okullar

- 5 Megara ve Elis-Eretria Okulu'nun temel görüşlerini özetleyebilme
- 6 Kinik Okulu'nun Sokrates ile bağına kurabilme
- 7 Kirene Okulu'nun bireyciliğinin esaslarının neler olduğunu fark edebilme

Anahtar Sözcükler: • Erdem • Bilgi • İroni • Diyalog • Kinikler • Haz • Kirene Okulu

GİRİŞ

Sokrates, düşünce tarihinin en önemli isimlerinden biridir. Bu önem, her şeyden önce onun çağdaşları içinde benzersiz bir konuma sahip olması ile ilgilidir. Kendisinden önceki bütün filozofların “pre-Sokratikler”, yani Sokrates öncesi dönemin filozofları olarak adlandırılmaları bu benzersiz konumun en büyük işaretidir (Solomon ve Higgins, 2013, s. 71). Ayrıca, Sokrates’in ölümü sonrasında takipçileri kurdukları okullar ile onun ismini ve düşüncelerini yaşatmaya devam etmişlerdir. Sokrates’in düşünce tarihindeki önemi ikinci olarak geliştirdiği yöntem ile ve yeni bir hakikat arayışı idealini temsil etmesi ile ilgilidir. Son olarak, belki bu sıralananlardan daha çok düşünceleri ve idealleri için ölmeyi göze alan bir insan olması Sokrates’in düşünce tarihi içindeki öneminin arka planını oluşturmaktadır.

Düşünceleri ve ölümü ile Antik Yunan düşüncesini radikal bir biçimde dönüştüren Sokrates hayatı boyunca ne bir okul kurmuş ne de yazılı bir eser bırakmıştır. Birçokları onun yazılı bir eser bırakmamasının bilinçli bir tercihin ürünü olduğunu düşünmektedirler. Çünkü, Sokrates, yazıda kullanılan harflerin, ruhumuz aracılığı ile kazandıklarımızın çoğunu yok edeceğine inanıyordu (Öçal, 2015). Hiçbir yazılı metin bırakmaması sebebi ile onun hayatı ve düşünceleri hakkındaki bilgilerimizi tümüyle başkalarına borçluyuz. Bunların kimi Sokrates’in dostları ve öğrencileridir. Kimileri ise düşmanları ve ondan pek de hoşlanmayanlardır. Platon, Xenophanes ve Aristoteles onun hayatı ve düşünceleri hakkında bilgi edinebildiğimiz dostları ya da öğrencileri grubuna giren isimlerdir. Aristophanes

dikkat

Platon’un Apologia, Kriton, Küçük Hippias, İon, Lakhes, Euthyphron, Kharmides, Protagoras ve Devlet’in birinci kitabı ile Trasmakhos gibi Sokratik diyalogların yer aldığı eserleri Sokrates’in kişiliğine dair ayrıntıları ve düşüncelerini öğrenebileceğimiz başlıca kaynaklar arasındadır.

ve Eupolisos gibi komedi yazarlarının karikatürleştirdikleri ve Sokrates’in kendisi ile hiçbir ilgisi olmayan bir tipi tasvir eden yazılar (Birand, 1988, s. 36) ile karşılaştırıldığında özellikle Platon’un eserleri, Sokrates ile ilgili daha sahici bilgilere ulaşabildiğimiz yegâne kaynak olarak kabul edilmektedir. Fakat burada da

başka bir sorun ile karşı karşıya olduğumuza dikkat etmek gerekir: Platon’un eserlerinde Sokrates’in düşünceleri ile Platon’un fikirleri çoğu zaman birbirinden ayırt edilmesi çok güç olacak biçimde iç içe geçmiştir. Öyle ki, Platon’un pek çok yerde aslında kendine ait olan düşünceleri Sokrates’e mal ederek dile getirdiği kabul edilmektedir.

Sokrates’in hiçbir yazılı eser bırakmamış olması ve hayatına dair bazı ayrıntıları ve düşüncelerini ancak başkalarının eserlerinden öğrenebilmemiz, düşünce tarihi içinde “Sokrates problemi” olarak adlandırılmaktadır. “Sokrates problemi” dendiğinde, esas itibarıyla, tarihçilerin bir tarihî figür olarak Sokrates’in doktrinlerini su yüzüne çıkarmaya çalıştıkları zaman karşılaştıkları engeller akla gelmektedir (Dorion, 2011, s. 1). Bu problem bütün çabalara rağmen halen çözülebilmemiş değildir. Yani ne tam olarak Sokrates’in kendisine ait düşünceler su yüzüne çıkarılabilmemiş ve ne de hayatının ardındaki sis perdesi tamamen ortadan kaldırılabilmiştir. Sokrates’e dair bütün söylenenleri okurken ve analiz ederken öncelikle bu hususu göz önünde bulundurmamak gerekir.

Düşünce tarihinin en önemli isimleri arasında yer alan Sokrates’e ayırdığımız bu üniteye öncelikle Sokrates’in hayatını ve temel düşüncelerini ele alacağız. Sonrasında ise Sokrates’ten etkilenen isimlerin kurdukları belli başlı okullara değineceğiz. Megara, Elis-Eretria, Kinik ve Kirene Okullarının temel bakış açılarını yansıtmaya çalışacağız.

SOKRATES’İN HAYATI VE BİLGİ ANLAYIŞI

Sokrates’in Hayatı

Sokrates milattan önce beşinci yüzyılda doğmuştur. Kesin olmamak ile birlikte kaynaklar genellikle onun doğum tarihini MÖ 470 olarak belirlemektedirler. Babası bir heykeltıraştır. Annesi ise ebedir. Yetmiş yıl süren hayatı boyunca Sokrates’in en çok zaman harcadığı eylem sokak sokak dolaşmaktır. Ne evi ile ne de ailesi ile pek ilgili olmadığı söylenmektedir. Baba mesleği de pek ilgisini çekmemiş gibidir. Aslında heykeltıraşlığı öğrenmiştir. Hatta bir süre baba mesleği ile meşgul olduğu bile rivayet edilmektedir. Ama dolaşmak ve tanıdığı kimselerle konuşmak ona her zaman daha cazip gelmiştir. Felsefe adına gerçekleştirdiği etkinliklerin tümünü bu konuşmalarına ya da diyaloglarına

borçludur. Atina'nın kamuya açık alanlarında bazen dönemin önde gelen düşünürleri ile ya da siyasal önderleriyle bazense konuşma sanatında şöhret kazanmış Sofist retorikçilerle; ama en çok da felsefeye yatkın gençlerle (Güçlü vd., 2003, s. 1316) diyalogunu sürekli muhafaza etmeye çalışmıştır.

Resim 4.1 Büyük Düşünür Sokrates'in Heykeli

Dolaşmak ve konuşmak onun için önemlidir. Çünkü Sokrates'in bir gayesi vardır: insanları düşüncesizlikten uyandırmak ve onları hayatın anlamı ile kendileri için en iyi olan üzerine düşünmeye sevk etmek (Zeller, 2008, s. 166). Şöyle de söyleyebiliriz, Sokrates yaşanan hayatın doğruluğuna dair huzursuz edici bir sorgulayıcıdır. Dikbaşlıdır, sözünü sakınmaz. Aklına uymayan buyruklara boyun eğmeyi reddeder. Belki de bütün bunlardan daha önemli gençlerle iyi bir diyalog içindedir (Yalçınkaya, 2015). Çevresinde genellikle bu özellikleri ile bilinmiştir. Ayrıca farklı kaynaklarda onun giyimine çok fazla özenmediği, mal ve mülk edinmek gibi dünyevi dertlerden kendini özgürleştirdiği dile getirilmektedir. Sokrates, vücudunun tutkularını da gemlemesini bilen bir şahsiyet olarak öne çıkmaktadır.

Baba mesleği ile ilişkisini kısa sürede keser Sokrates. Ancak anne mesleği, yani ebelik ile bir biçimde hayatı boyunca temas halindedir. Elbette kelimenin yaygın ve bilinen anlamı ile ebelik değildir mesleği. Ama onun benimsediği yöntem önemli oranda "doğurtucu"dur. Yani bir ebe gibi insanın içindekini dışa vurmasına aracılık eder. Bütün hayatını adadığı dolaşmaları ve konuşmaları esas itibarıyla daha çok ebeliği andırır. Ancak ebelere gösterilen saygının onun payına düşen kısmı pek azdır.

Sokrates özellikleri sebebi ile saygı görmek bir yana düşmanlarını çoğaltmıştır. Dikbaşlılığı, sözünü sakınmazlığı ve aklına uymayan **buyruklara**

itaat etmeyi reddedişi başına büyük işler açılmasına sebep olmuştur. Öyle ki, devletin inandığı tanrılara inanmamakla ve başka bir takım tanrılar getirmekle, dahası gençlerin ahlakını bozmakla suçlanmıştır (Ksenophon, 1994, s. 12). Kendisini bir "at sineği"ne benzettiği savunmasındaki boyun eğmeyen tavrı onu ölüme götürmüştür. Belki de sadece ona bir ders vermek isteyen düşmanlarını ölüm kararını imzalamak zorunda bırakmıştır. Aslında hayatı ve düşünceleri ile uyumsuz bir itaati veya nedamet getirmeyi tercih etmektense, Sokrates ölümü bizzat kendisi yeğlemiştir. Ne susmak ve Atina'yı terk etmek ne de kaçmak ona göre değildir. Sonuçta, neyse o olur. Sokrates olarak kalmayı seçer. Kendisine sadık kalır. Dingin ve korkusuzca ölmeyi tercih eder (Hackforth, 1933, s. 272). Bu ölüm düşünce tarihi içinde çokça konuşulmuştur. Her seferinde, düşünce ile eylemin uyumluluğunun en çarpıcı örnekleri arasında gösterilmiştir.

✓ Sokrates, MÖ 404 yılında Atina'da oligarklar iktidarı ele geçirip Otuzlar Tiranlığını kurduklarında soyluların adaletsiz ve haksız davranışlarına direnmekte tereddüt etmeyen cesur bir şahsiyettir. Kendisini suçlarına ortak etmeye çalışan Otuzların öldürmek istedikleri Leon adlı bir kişiyi Salamin'den getirmesi için verilen buyruğa karşı gelir. Bu buyruğun gereğini yerine getirmez.

Sokrates düşünce ve eylem uyumunun sıradan bir örneğini sunmaz bize. O, inandığı gibi yaşayan ve inançları uğruna ölen ilk büyük filozoftur. Aslında, bu durum, onun düşünce ve inançlarının yapısı ile doğrudan ilgilidir. Şöyle düşünelim, eğer Sokrates doğa ile ilgili kendisinden önce gelen ya da kendisi ile aynı çağda yaşayan düşünürlerin öne sürdükleri iddiaları dile getiren bir filozof olsa idi, muhtemelen söz konusu iddiaları için ölmesi gerekmezdi. Bunun sebebi basitçe, doğa ile ilgili görüşlerin doğru veya yanlış olduğunun kanıtlanması için gerekli doğrulama yöntemi ile ahlakla ilgili görüşlerin doğru veya yanlış olduğunun kanıtlanması için gerekli doğrulama yöntemlerinin birbirinden farklı olmasıdır. Örneğin, dünyanın bir gezegen olup olmadığını anlamak için bir takım fizikî ya da astronomik kanıtlara başvurmak yeterlidir. Oysa cesaretin, yardımseverliğin ya da adil olmanın en

büyük ahlaki erdemler olduğunu iddia eden bir düşünürün, iddialarını ispat edebilmesi için bir biçimde kendi hayatında cesur, yardımsever ve adil eylemler ile birlikte anılması gerekecektir (Arslan, 2006, s. 74). Aksi takdirde Sokrates'in, Savunmasında bizatihi kendisinin de vurguladığı gibi, inandırıcılığı kalmazdı.

Sokrates'in Bilgi Anlayışı

Sokrates'in doğduğu yıllarda Atina refah düzeyi oldukça yüksek bir merkezdi. Bir imparatorluğun başkenti idi. Dahası, dönemin düşünce hayatında da ayırıcı bir yere sahipti. Öyle ki, Anaxagoras ve Protagoras gibi Yunan dünyasının başka bölgelerinden düşünürler, Atina'da yaşamayı tercih eder olmuşlardı. Fakat, Atina milattan önce 431 yılında uzun ve dehşetli bir savaşa girdi. Spartalılar ile Atinalılar arasında gerçekleşen ve Peloponnes Savaşları olarak bilinen bu deneyimin sonrasında Atina büyük bir tarihsel yenilgi ile tanıştı. Bir kent devleti olarak varlığını devam ettirse de, Spartalıların egemenliklerini kabul etmek zorunda kaldı. Atina, yenilgi ile ayrıldığı bu savaşın hemen ardından bir başka felaket ile daha mücadele etmiş ve halkın üçte birinin ölümü ile sonuçlanan veba salgını Atina'daki yaşamı oldukça güçleştirmiştir. Artık Atina insan yaşamına ilişkin sorunların kendilerini giderek artan ölçülerde duyurduğu bir yer haline gelmiştir (Guthrie, 1999, s. 70). Eski cazibesini yitirmiş ve şaşaalı günlerini arar olmuştur. Bir bakıma mevzii yitirmiş, gerilemiştir. Bu gerileme ise, bir değerler bunalımını ve politik bir organizasyon olan site devletinin dayandığı hukukî, ahlakî ve dinî temellere karşı inançsızlığı doğurmuştur (Cevizci, 1988, s. 9). Bir başka biçimde söylenirse, Atina, geleneksel değerlerin çözülmesi biçiminde açığa çıkan bir bunalımla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

İşte bu zor zamanların içinde karşımıza Sokrates ve Sokrates'in çağdaşı olan Sofistler çıkar. Kimilerinin Aristoteles'e kimilerinin ise Cicero'ya atfen dile getirdikleri üzere, felsefe Sokrates eli ile gökten yere inmiştir. Elbette aynı tespit Sofistler için de geçerlidir. Hem Sokrates hem de Sofistler kendilerinden önceki doğa felsefelerinin dünya görüşlerini yerle yeksan eden yeni bir paradigma sunmuşlardır. Gözler artık doğada değildir. Düşüncenin nesnesi insan haline gelmiştir. İnsan ile ve insan toplulukları ile uğraşmak, Atina'nın içine düştüğü zor zamanlar içinde yol bulmaya çalışmanın yegâne aracı halini almıştır.

Felsefeyi gökten insan hayatına ve kente indirirken Sokrates ve Sofistlerin ortak bir amaç güttüklerini söyleyebiliriz. Sofistler insanı ıslah etmek ve eğitmek, insanî yetkinliği (erdem) belirleyip geliştirmek, insana yaşama sanatı kazandırmak arzusunda idiler. Sokrates'in istediği ise kesinlikle bundan daha fazlası değildi (Versenyi, 1988, s. 104-105). Diyaloga dayalı yöntemleri ve gezginlikleri de, Sofistlerin Sokrates ile ilişkilendirilmesini mümkün kılan diğer unsurlar olarak not edilmelidir. Son olarak, belli bir noktaya kadar şüphecilikte de ortaklaşırlar. Sokrates de, belirtilmelidir ki, en az Sofistler kadar retorik sahibidir. En az onlar kadar sorgulayıcıdır (Küçükalp ve Cevizci, 2010, s. 54). Fakat Sofistlerin şüpheciliği herkes için geçerli olacak bir doğru bilgi idealini tümüyle ortadan kaldırırken, Sokrates, gerçek bir bilgiye ulaşma idealine layık olduğu değeri yeniden kazandıracaktır (Birand, 1988). Bir bakıma evrensel bir bilginin peşinde koşmayı tercih etmekle mutlak surette Sofistler ile yolunu ayıracaktır.

Sofistler için gerçek yoktur. Bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Çünkü insanlar farklı farklıdır, bir düşünce başka bir düşüncenin karşısına çıkabilmektedir ve bir düşünce pekâlâ diğeri kadar iyi olabilmektedir. Meşhur Sofist önermeyi hatırlayalım: "İnsan her şeyin ölçüsüdür." Her şeyin ölçüsünün insan olması demek, herkes için geçerliliği olan genel bir hakikatin mevcut olmaması demektir (Birand, 1958, s. 31). Sokrates için ise böylesi bir yaklaşım tehlikelidir. İnsanlar arasında düşünce farklılıkları olduğunu reddetmez Sokrates. Fakat ona göre bizim görevimiz fikirlerin çarpışmasıyla temel uzlaşma noktalarının bulunup bulunmadığını araştırmaktır. Sokrates şunu sorar: Her şeyde var olan bazı ilkelerle ortak bir zemin tesis etmek mümkün müdür? (Thilly, 2000, s. 89). Bu soruyu sormakla Sokrates aslında evrensel yargılara ulaşmak ister. Dahası evrensel bir bilginin peşinde koşar.

Sokrates'in bilgi anlayışının temeli demek ki, öncelikle, evrensel bir bilgi ya da hakikat arayışı ile atılmaktadır. Bu noktada şu sorunun sorulması yerinde olacaktır: Eğer bilgiye ulaşmak olanaklı ise bunu hangi yöntem ile gerçekleştirmelidir?

Sokrates'in yönteminde bilgiye ulaşmaya kapı aralayacak başlangıç eşiği "bilgisizlik bilinci"dir. "Bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir" derken, Sokrates, bilgisizlik bilincini bilgiye ulaşmanın ilk eşiği olarak belirler. Onun için bilgisizlik bilinci bilgiye erişmeyi amaçlayan araştırmanın başlangı-

cıdır (Versenyi, 1988, s. 157). Çünkü, bilgiye zaten sahip olduğunu düşünen bir kimse herhangi bir konuda bilgi edinecek bir çaba içerisine girmeyecektir (Guthrie, 1999, s. 79). Kişiyi bilgi edinmeye yönelik bir araştırma sürecine dâhil edecek şey, bilgisizliğine dair bir bilince sahip olmasıdır. Sokrates, diyaloglarında, her şeyden önce, konuştuğu kişilere bilgisizliklerini göstermek ister. Şöyle de söyleyebiliriz: Bir konuya dair konuşurken, Sokrates, muhatabının konu hakkındaki hâlihazırda var olan bilgilerine dair şüpheler uyandırır. Bu bilgilerin doğruluğunu sorgulayıcı sorular sorar. Aslında herkesten daha iyi bildiği durumlarda bile konuyu anlamadığını öne sürerek bir tür kafa karışıklığı yaratmaya çalışır. Sokrates'in yöntemindeki bu ilk aşama "ironi" olarak adlandırılır. Onun yönteminin ikinci aşaması ise "ebelik" ya da "doğurtma"dır. Bir tür tümevarımsal akıl yürütme ile bu aşamada Sokrates tikel tanımlardan genel bir tanıma ulaşmaya çalışır (Yalçınkaya, 2015). Şöyle de söylenebilir: Bilgiden söz edilebilmesi için evrensel tanımların, yani tümel kavramların ortaya konulması gereklidir. Zira bilginin nesnesi durağan, değişmez olandır. Bu niteliğe sahip olan ise tikel değildir. Tümeldir. Tikel tümele bağlıdır. Tikelin bilgisinden söz edebilmekse ancak tikelin değişmeyen tümel yönünü, yani özünü ortaya koymakla mümkün hale gelebilecektir (Ağaoğulları, 1994, s. 128-129). Demek ki, Sokrates bir bilgisizlik bilinci ile başladığı bilgi edinme işine tümevarımsal bir akıl yürütme ile devam ediyor. Son olarak, bu tümevarımsal akıl yürütme aynı anda hem ironiktir hem de doğurtucudur.

✓ Ironi, Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük'ünde "söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme" ve "gülmece" biçiminde tanımlanıyor. Felsefe dilinde ise Sokrates'e referansla kişinin hiçbir şey bilmediğini ileri sürerek karşısındakilerin bilgisizliklerini alaya almasını dile getiren Yueironeia deyiminin karşılığı olarak kullanılmaktadır (Hançerlioğlu, 2000).

Sokrates'in bilgiye ulaşmak için benimsediği yöntemin içinde yukarıda sıraladığımız iki aşamanın ötesinde pek çok unsur gizlidir. Bunların en azından bir kısmı üzerinde durmak gerekir. Her şeyden önce, Sokrates gerçek bilgiye ya da *episte-*

meye ulaşmak için diyalogu esas alır. Diyalektik olarak da adlandırılan bu diyaloga dayalı yöntem sayesinde, Sokrates, insanın ruhunda saklı doğruların, bilgilerin gün yüzüne çıkarılmasına katkı sağlamış olur (Ağaoğulları, 1994, s. 130). İkinci olarak, Sokrates'in bilgi yönteminin temel hedefi kişileri kendileri üzerinde düşünmeye sevk etmektir. Kişinin kendine hesap vermesidir. Çünkü, Sokrates için kendisi hakkında bilgi sahibi olmak ancak insana ait bir özelliktir (Weischedel, 1997, s. 37). Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Sokrates her konuda bildiklerini Sofistler gibi başkalarına öğretmeye çalışan, dolayısı ile muhatabını nesneleştiren bir aktör değildir. Tam tersine bilgiye ulaşmak için bizatihi muhatabının bir çaba göstermesini bekler. Çünkü bilmek ya da bilgiyi kişinin kendisine mal etmesi süreci yalnızca kişinin kendi araştırması ile mümkündür. Sürekli entelektüel mücadele ve öz-eleştiriye dayalı düşünce pahasına elde edilebilecek son derece kişisel bir başarıdır (Tarnas, 2011, s. 70). Özetle, Sokrates'in yönteminin temel özelliklerinden birisi, diyalog sırasında muhataplarının "kendini bil" çağrısına kulak vererek kendileri hakkında bilgi sahibi olmaları için çaba göstermesine katkı sağlamaktır.

Sokrates'in bilgi edinme yönteminin bir başka özelliği "aporetik" olmasıdır. Yani kuşku ya da kararsızlık göstermeye dayalı olmasıdır. Sokrates, muhatabının kendisi hakkındaki bilgilerini sınavabilmesi için daha önceden sahip olduğu bilgilere saldırır. Onları olumsuzlar ve eleştirir. Böylelikle muhatabının kendisine zarar verebilecek, kendisi hakkında doğru bir biçimde düşünebilmesinin önüne geçebilecek özgüvenini dağıtır. Onu şaşırır. Ne yapacağını bilemez hale getirir. Bu aporetik yöntem ile Sokrates, aslında muhatabına, daha önce söylendiği üzere, bilgisizlik bilinci aşılar. Sokrates'in yönteminin bununla ilişkili bir başka özelliği ise "çürütücü" olmasıdır. Sokrates, kabul edilmiş sınırları sorgular, mevcut inançları eleştirir, dogmaları yadsır, her bir aşamada ulaşılan bilgileri sınamadan geçirir, bilgisizlik karşısında suçlama yöneltir. Kısaca, onun için doğru bir bilgi edinme süreci çürütücüdür. Böylelikle yanlış ve temelsiz bir kendinden memnun olma hali rahatlıkla dağıtılabilir ve diyalog sırasında karşısında yer alan muhatabını yeniden öğrenmeye başlayabileceği bir kuşku haline (Versenyi, 1988, s. 159-160) sevk edebilmektedir.

Sokrates'in yöntemi, çürütücü ve kuşku uyandırıcı (aporetik) olsa da, yıkıcı değildir. Yapıcıdır. Bu yönüyle, Sokrates, bilgiye ulaşmanın imkansızlığını öne süren Sofistlerden kendisini ayırt etmeye özen gösterir. Onun yönteminde bilgi bulunmaktan çok hep aranması gereken bir şey olarak görülür. Bir başka biçimde söylenirse, Sokrates, bilgi ya da kavramların gerçek doğalarının nihai anlamda bilinebilir şeyler olmadıklarını söylemektedir. Önemli olan sorulacak yeni sorularla ve gerçekleştirilen yeni türden soruşturmalara hep peşinde koşulacak ideal kendiliklerdir (Güçlü vd., 2003, s. 1320). Nitekim ele aldığı hiçbir kavramı nihai bir anlam yükü ile donatmaz. Yani o sabit anlamların peşinde değildir. Önem verdiği şey daha önce de vurgulandığı üzere insanın kendisi hakkında düşünmesine katkı sağlamak ve kendisi için iyi olan bilgiye kendi çabaları ile ulaşmasını mümkün kılacak bir yöntemi öğretebilmektir.

dikkat

Sokrates'in yöntemi diyalektik, diyaloga dayalı, doğurtucu, çürütücü, aporetik, ironik ve alaycıdır.

yaşamla ilişkilendir

Resim 4.2 Delphi'deki Apollon Tapınağı

“Eğer tek bir şey biliyorsam, o da hiçbir şey bilmediğimdir.” Bu söz, Delphi kâhininin kendisi hakkında yaptığı ileri sürülen bir kehanetle ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Platon'un ve Ksenophon'un aynı adı taşıyan *Sokrates'in Savunması* adlı kitaplarında sözünü ettikleri bu kehanet olayı şudur: Sokrates'in uzun zamandan beri dostu olan ve herhalde yaşayışı ve düşüncelerinden çok etkilenen Khairephon bir gün Delphi'ye gitmiş ve orada bulunan Apollon tapınağının kâhinine insanlar arasında Sokrates'ten daha bilge birinin bulunup bulunmadığını sormuş, bu soruya kâhinin cevabı “Hayır” olmuştur.

Sokrates kâhinin ve kâhine bu sözleri söyleten Tanrı'nın, yani Apollon'un bununla ne demek istediğini kendi kendisine sorar ve bunun için etrafında bilge diye kabul edilen veya kendilerinin bilge olduklarını iddia eden kimselerin gerçekten bilge olup olmadıklarını, kendisinin neden, hangi özellikleri ile onlardan daha bilge olduğunun Tanrı tarafından bildirilmiş olduğunu araştırır. Araştırması sonucunda şu ortaya çıkar ki, devlet adamı olsun, şair, tragedya yazarı olsun kendilerinin bilge olduklarını ileri süren bu kişiler gerçekte hiçbir şey bilmemektedirler. Aslında kendisi de bir şey bilmemektedir. Ancak onların bir şey *bilmediklerini de bilmemelerine*, bilgisizliklerinin farkında olmamalarına, bundan dolayı da böbürlenmelerine karşılık kendisi onlardan farklı olarak hiç olmazsa bir şeyi bilmekte; *bilmediğini bilmektedir*. Kimsenin bir şey bilmediği bir durumda bilmediğini bilmek ise bilinçtir, bilgeliktir veya en azından bilgeliliğin başlangıcıdır.

Kaynak: Arslan, A. (2006). *İlk Çağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platona*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Öğrenme Çıktısı

- 1 Sokrates'in hayatının önemli evrelerini öğrenebilme
2 Sokrates'in ne tür bir bilgi anlayışına sahip olduğunu gözler önüne serilebilme

Araştır 1

Sokrates'in bilgi anlayışı ile Descartes arasında bir bağ kurmaya çalışsak, neler söyleyebiliriz?

İlişkilendir

Sokrates'in yargılanmasına ve ölümüne sebep olan suçlamalara yönelik savunması hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek için Eflatun (2016), *Sokrates'in Savunması*, Çev. Teoman Aktüel, Remzi Kitabevi: İstanbul adlı kitabı okuyabilirsiniz.

Anlat/Paylaş

Sokrates ile Sofistler arasındaki temel farklılıklardan birini anlatın.

SOKRATES'İN AHLAK ANLAYIŞI

Sokrates'in felsefeyi insan hayatına ve kente dair bir uğraşı kılma çabası içinde olduğunu daha önce söylemiştik. Doğa ile ilgilenmeyi Sokrates iki temel sebeple reddetmiştir. Bunlardan ilki doğa üzerine yürütülen spekülasyonların dogmatik olmalarıdır. Sokrates'ten önceki doğa filozofları kendileri tanıklık etmiş gibi bir takım kesinlikler üzerinden doğanın kökenini araştırma konusu etmişlerdir. Bu filozoflardan bir kısmı, nesnelere tümüyle dört ana özelliğe sahip dört elementten oluştuğundan kendilerinden emin bir biçimde bahsetmişlerdir. Bir kısmı için ise nesnelere hiçbir nitelik farkı olmayan sayısız atomdan oluşması şüphe duyulmayacak bir hakikattir. Oysa nesnelere doğasına dair bu açıklama çabaları hiçbir biçimde akıl yoluyla kavranabilir bir gerçekliğe sahip değildir. Bu tür iddialar kanıtlanmaları imkânsız apriori spekülasyonlardır.

Sokrates için doğa felsefeleri ile uğraşmayı reddetmenin ikinci gerekçesi ise söz konusu felsefelerin yararsız olmalarıdır. Burada yararsızlık insan hayatı için, insanın gelecekteki yaşamı için doğa felsefelerinin hiçbir öneri sunmamaları ile ilgilidir. Oysa insan bir kez kendi hayatı üzerine düşünmeye başladı mı, düşünceleri artık geçmişe değil geleceğe yönelik olacaktır. Çünkü insanın geçmişi değiştirmesi mümkün değildir. En doğrusu geçmişe sırtımızı dönerek geleceği arzu ettiğimiz istikamette,

isteklerimiz doğrultusunda inşa etmeye çalışmaktır (Conford, 2003, s. 39). Tam da bu düşünüldüğünde, doğa felsefelerinin neden yararsız oldukları kolaylıkla anlaşılabilir.

Sokrates, doğa felsefelerinin dogmatikliği ve yararsızlığını dikkate alarak tıpkı Sofistler gibi insana ve onun hayatına yönelir. Fakat bu ortaklık ancak belli bir noktaya kadardır. Ahlak felsefeleri bakımından iki bakış açısı arasında derin farklılıklar söz konusudur. Sofistler, faydacıdırlar, bireysel yararı merkeze alırlar. Maddi yaşamdaki başarı onlar için en büyük iyiliktir. Oysa Sokrates tümüyle bir ahlakçıdır. Amacı, insanları ruhlarına özen göstermeleri hususunda uyarmak ve onları ahlaki bakımdan yetkin, erdemli kılmak olan (Ağaoğulları, 1994, s. 132) bir ahlakçıdır.

Eğer doğa felsefeleri hayatın amacına ve gelecekte alması gereken biçimine dair bize bir şey söylemiyorlarsa, o zaman Sokrates'in hayatın amacının ne olduğu sorusuna bir cevap vermesi gerekecektir. İnsanın geleceğini düşünen Sokrates'in verdiği cevap 'mutluluktur'. Ona göre insanın ereği mutluluktur. Mutluluk, yani iyi olma halinin mümkün yolunu belirlemeye çalışırken Sokrates Sofistler'den farklı bir yol üzerinden gidecektir. Sofistler mutluluğun mümkün merteye güçlü olmakla ya da ihtiyaçların kandırılması ile elde edilebileceğini iddia etmişlerdir. Sokrates ise insanın mutlu olabilmesi için her şeyden önce kendi ken-

disi ile uyumlu olması gerektiğini söyler. Gerçekten mutlu olmak istiyorsa, insan kendisiyle uyum içinde olmalıdır. İnsanın yanılması da mutluluğu yanlış bir yolda araması neticesinde ortaya çıkar (Birand, 1958, s. 39). Sokrates, insanın bile bile mutsuz olamayacağını düşünür. Bunun için 'kimse bile bile yanlış yapmaz' der. Bir şeyin kendisi için kötü olacağını bilen ve gören hiç kimse aksi yönde davranamaz, Sokrates'e göre. Zaten kötü bildiklerini iyi bildiklerine üstün tutması insan tabiatına aykırıdır (Akarsu, 1962, s. 62). Eğer kişi bir yanlışın içine düşmüş ise, bu o kişinin iyi olanı görememesi ve iyi görünen bir haz tarafından yanıltılması ile ilgilidir (Conford, 2003, s. 57). Böylesi yanılmış ya da kötülüğe meyletmiş bir ruha sahip insan için yapılacak en iyi şey, Sokrates'e göre, aydınlatmak ve bilgisizlikten kurtarmaktır (Birand, 1958, s. 38). Ancak böylelikle kişi tekrar iyi olanın çizgisine girmiş olacaktır.

Sokrates, 'mutluluk', 'iyi olma hali' ve 'bilgi'yi birbirine kopmaz bir biçimde bağlıyor. Bunu yaparken temel bir amacı var: İçinde yaşadığı toplumun içine düştüğü değer bunalımına çare üretmek. Bu kapsamda Sokrates ruhun yetkinleştirilmesini öneriyor. Mutluluk, onun için ancak ve ancak ruhun yetkinleştirilmesi ile mümkündür. Yani kişinin ruhunu olabildiğince iyileştirmesi gerekmektedir. Ruhun yetkinleştirilmesinin yolu ise eğitimden geçer. Gerçek mutluluğun ne olduğunu insanlara eğitim yoluyla öğretmek suretiyle kötülüğün önüne geçmek her zaman mümkündür. Sokrates'in mutluluğun öğretiler ve kötülüğün önüne geçilebilir olduğunu iddia etmesinde kuşkusuz iyimser bir taraf vardır (Birand, 1958, s. 39). Belki de bu sebeple, mutluluğun kötülük karşısında bir üstünlük elde edebilmesi için ya da ruhun yetkinleştirilebilmesi için bitmez tükenmez bir biçimde bir uyarıcı rolü üstlenir.

Sokrates'in neredeyse tüm hayatını ruhun yetkinleştirilmesine adanmışlığı söyleysek, abartmış olmayız. Savunma'sında kendisini bir 'at sineği'ne benzetirken bu adanmışlığa belki de son bir kez ve açık bir biçimde değinmeyi istemişti. Şöyle diyordu kendisini yargılayanlara: "Yavaş olan ve dürtülmesi gereken bir atı andıran devleti yerinden oynatmak için Tanrının tebelleş ettiği benim gibi bir at sineğini kolay kolay bulamazsınız. Ben Tanrının devletin başına tebelleş ettiği bir at sineğiyim: her gün her yerde dürtüyor, uyarıyor, azarlıyorum, ardınızı bırakmıyorum. Benim gibi birini kolay kolay bula-

mayacaksınız yargıçlar" (Eflatun, 2016). Dürtmek, uyararak ve azarlamak, Sokrates'in ruhun yetkinleştirilmesi adına ölümü dahi göze alarak vazgeçemediği sorumlulukları idi. Ruhun yetkinleştirilmesi için gösterdiği çabanın işaretleriydi.

✓ Sokrates, ruhun yetkinleştirilmesi adına üstlendiği ve bütün hayatı boyunca taşıdığı sorumlulukların bir görev olarak kendisine tevdi edildiğini düşünmektedir. İnsanları bir at sineği gibi uyararak erdem ve mutluluğun peşinde koşmaya teşvik etmek görevi Sokrates'e *daimon* tarafından verilmiştir. *Daimon*, ahlaki olarak yol gösterici ve kılavuz rolünü oynayan tanrısal bir varlıktır. Kimileri ise, *daimon*'u vicdan ile özdeşleştirmişlerdir. Kuşkusuz bu ikincisi daha seküler bir Sokrates yorumu sunmaktadır.

Sokrates'teki ruhun yetkinleştirilmesi çağrısı basitçe insanların yaşadıkları hayatı sorgulamaları ile ilgilidir. 'Sorgulanmamış bir hayat yaşanmaya değer olmayan bir hayattır' derken insanların benliklerine ya da manevi boyutlarına özen göstermeleri gereğinin altını çizmeye çalışmaktadır. Sorgulanmamış bir hayat, Sokrates için, geleneğin kendilerine sunduğu değerler hakkında bir an bile düşünmeden sosyal çevreden gelen baskıyla beden arzuları doğrultusunda sürüklenmektir. Sorgulanmamış bir yaşam süren insanların hayatları kendi ellerinde değildir; onlar bir başka güç tarafından denetlenmektedirler. Bu ise tam tamına mutsuzluktan başka bir şey değildir (Cevizci, 2009).

dikkat

Sokrates için "sorgulanmamış bir hayat yaşanmaya değer olmayan bir hayattır".

Sokrates, insanın bedeni ve ruhunu birbirinden ayırt etmektedir. Ruhu beden karşısında özen gösterilmesi gereken asıl unsur olarak belirlemektedir. İnsanın mutluluğu ya da özgürlüğü bedeninden ya da dünyevi hazlardan uzaklaşmasında gizlidir. Çünkü beden duygulanımları ve tutkuları ile çoğu zaman ruhun ve aklın gerçeklerini kapatmaktadır. Gerçeklerin görülmesinin önüne geçmektedir. Fakat burada Sokrates'in ruha özen göstermeye

verdiği önemi yanlış anlamamak gerekir. O asla bedensel ihtiyaçların ve duyuşsal hazların düşmanı değildir. Çileci bir hayat yaşamadığı gerçeğini dik-kate alırsak zaten söz konusu ihtiyaçlara ve hazlara düşman olmadığını söylemek kendiliğinden mümkün hale gelecektir. Yani Sokrates beden ve ruhu birbirinin düşmanı olarak görmez. Beden ile ruh arasındaki ilişki birinin diğerini yok etmesi gereken düşmanlar arasındaki bir ilişki değildir. Fakat son kertede ruha özen göstermenin ya da ruhun yetkinleştirilmesinin önemine değinirken, ruha daha fazla önem verdiği de açıktır (Arslan, 2006, s. 123).

Ruha özen göstermek ya da ruhun yetkinleştirilmesi, Yunanlıların kullandığı biçimi ile ifade edilirse, iyilik ya da *aretedir*. Arete'yi erdem kelimesi ile karşılayabiliriz. Sokrates için erdem, aslında çok basit, aynı zamanda çok derindir. Türkçedeki "fazilet" kelimesinin etimolojisinin de işaret ettiği gibi, erdem, bir fazlalıktır; gereksizlik, fuzulilik anlamında bir fazlalık değil de üstünlük ya da mükemmellik anlamında bir fazlalıktır (Arslan, 2006, s. 127). Bir başka biçimde söylenirse, erdem, her ne ya da kim olursa olsun, kendine uygun olan işi yapma, kendisine özgü işlevi yerine getirmez. Kendisine uygun, gerçek ereğine erişene ise erdemli ya da yetkin kimse deriz (Versenyi, 1988, s. 117). Demek ki, Sokrates, mutluluğu erekbilimsel (teleolojik) bir biçimde, yani daha önce de söylendiği üzere geleceğe yönelik olarak tanımlamaktadır.

Sokrates'in erdemi ele alırken kullandığı çok basit bir formül vardır: 'Bilgi erdemdir'. Bu cümlenin üzerinde biraz durmamız gerekiyor. Bir geminin kaptanını ele alalım ya da bir devletin başkanını. Bir gemiyi doğru bir biçimde hedefine ulaştırmak ya da bir devleti yönetmek özel bir bilgi türünü gerektirir. Aynı şekilde kişi erdemini ne olduğunu bilmiyorsa, özdenetimin, mertliğin, doğruluğun ve inançlılığın ne anlama geldiğini bilemeyecektir. Tüm bu sıralananların karşıtlarının da anlamını bilemeyecektir. O halde, bilgi erdem için hem bir gereklilik hem de yeterlidir. Bilgisiz erdem imkân dâhilinde değildir. Bilginin yokluğunda erdemli bir davranışın gerçekleşmesi mümkün değildir (Thilly, 2000, s. 106). Bu noktada bir soru akla gelebilir: Her türlü bilgi ile erdemi eşitleyebilir miyiz? Soruyu şöyle de formüle edebiliriz. Eğer erdem bilgi ise bu bilgi ne tür bir bilgidir?

Soruya cevap vermek için önce şunu vurgulamak gerekir: Her tür bilginin erdem olmadığı çok

bellidir. Çünkü herhangi bir sanata, alana ya da konuya ilişkin bilgi, insanı zorunlu olarak mutluluğa götürmez. Sadece insana özgü yetkinlik ya da erdem olan bilgi insanı kendisini gerçekleştirmeye ve mutluluğa götürür. Bir insan düşünelim, bu insan usta bir ayakkabıcı, başarılı bir doktor ya da iyi bir akademisyen olabilir. Ancak bu sıfatlarına rağmen yine de mutlu olmayabilir. Böyle biri kendi özel mesleği ya da statüsünün gereği olan her türlü bilgiye sahip olabilir; ancak yine de sürdürdüğü hayatın mutsuzluklarla dolu olma ihtimali söz konusudur. İşte bu noktada, erdem olan bilgi iyi olmalıdır. Bizi iyi kılmalıdır. Yaşamlarımızı iyi birer yaşam haline getirmelidir. Bu arada hiçbir özel uğraşı alanı zorunlu olarak bunu yapamaz. Bunu akıldan çıkarmamak gerekir. Demek ki, kişiyi mutluluğa erdirmeye tek bilgi iyi ve kötüye ya da neyin iyi ve neyin kötü olduğuna ilişkin bilgidir (Versenyi, 1998, s. 118-119). Burada Sokrates erdemi tüm erdemler çoğulluğu içinde aslında teke indiriyor. Bütün meslekler ve hayatlar içinde erdem, iyi ve kötüyü birbirinden ayırt etmeye yarayan bilgi olarak kodlanıyor. Son olarak, Sokrates, erdem ve bilgi arasında kurduğu özdeşlik ile aslında bize teori ve pratik arasındaki ilişkiye dair de önemli şeyler söylemiş oluyor. Teori ve pratiği birbiri ile bütünleştiriyor. Sokrates'in tüm hayatı bu bütünlüğün işaretleri ile doludur. Ölümü de dâhil olmak üzere Sokrates'in düşünceleri ile uyumlu bir hayat sürme çabası içinde olduğu açıktır.

Sokrates'in Bilgi-Ahlak İlişkisi Hakkındaki Görüşleri

Sokrates'in bilgi teorisi ile ahlak teorisi arasında kopmaz bir bağ söz konusudur. Öyle ki, aslında ne bilgi teorisi ne de ahlak teorisi birbirinden ayrı bir biçimde ele alınamaz. Sokrates'in düşünceleri içinden birini çekip almak diğerini de hükümsüz kılmak anlamına gelir. Şöyle de söylenebilir: Sokrates için bilgi esas itibarıyla ahlak alanında mümkündür ve bu erdemini bilgisinden öte bir şey değildir (Küçükalp ve Cevizci, 2010, s. 50). Demek ki, Sokrates ruhun yetkinleştirilmesini kendisi için temel hedef olarak belirlerken, ahlaki bir zemine yaslanmakta ve bunu da ancak ve ancak bilgi ile erişilebilir bir hedef olarak görmektedir.

Sokrates, erdem ile bilgiyi özdeş kılarken, bir yönüyle bilgiye ahlaki bir değer yüklemektedir. Öte yandan ise ahlakı entelektüel bir çerçeve içi-

ne oturtmaktadır. Sokrates'in bilgi ve ahlak anlayışlarını kopmazcasına birbirine bağlayışının bir başka işareti eğitim aracılığı ile kötülüklerle mücadele edilebileceğine dair iyimser görüşünde karşımıza çıkar. Bilgi ve erdemi bir kez birbirine iliştiğinde, Sokrates için erdem öğretilbilir bir bilgi haline gelmiştir artık. Öğretmek, Sokrates için kişinin aklını kullanmasına yardımcı olarak erdemli olmasına kapı aralamak anlamı taşır. Bir kölenin bile bilgiye kavuşabileceğini kabul etmesi, aslında herkesin erdemli olabileceğine dair açık bir kanıttır (Ağaoğulları, 1994, s. 134). Özetle, Sokrates düşüncesinde bilgi, erdem ve ahlak arasında bir bakıma döngüsel bir ilişki olduğu söylenebilir. Tıpkı bir zincirin halkaları gibi her biri birbirine sıkı bir biçimde bağlıdır. Biri olmaksızın, diğeri hiçbir anlam ifade etmez. Her biri, Sokrates'in ana ereği için, yani ruhun yetkinleştirilmesi için birer zorunlu uğraktır.

Sokrates'in bilgi, erdem ve ahlakı kopmaz bir biçimde birbirine bağlayışı siyasal düşüncelerine de ziyadesiyle yansımıştır. Erdem ve ahlakı epistemolojik bir zeminde ele alan Sokrates için bilgi ya da entelektüalizm tartışılmaz bir önemi haizdir. Öyle ki, iş devlet yönetiminde kimlerin yer alacağını konuşmaya geldiğinde, Sokrates, demokrasinin bilgi sahibi olanlar ile olmayanları, sıradan halk ile

bilginleri ayırt etmeye izin vermemesi sebebi ile, demokrasi yanlısı bir tutum içine girmez. Daha doğrusu Atina demokrasisini çok da makul bir rejim olarak görmez. Çünkü ona göre, düşünceleri ile son derece uyumlu bir biçimde, yönetim işinde sorumluluk üstlenenler de bilge kişiler olmalıdır. Çünkü her sanat ve zanaat gibi siyaset de bilgiye ve uzmanlığa ihtiyaç duyar. Bir doktorun işini bir gemiciye yaptırılmazsınız. Bir gemicinin işini, bu işin hakkını vererek bir terzi asla yerine getiremez. Oysa, Sokrates'e göre, devlet işlerinde bu hakikate riayet edilmemektedir. Bilgili olup olmadıklarına bakılmaksızın, Atina'da kura ile kimin karar mercilerinde yer alacağı belirlenmektedir. Bu ise polis için kötü sonuçların doğması demektir. Nitekim Atina'da benimsenen demokrasinin bir tür yozlaşmaya kapı araladığı görülmektedir. Burada şöylesi bir yanlış anlamaya düşmemek gerekir: Sokrates, dönemin siyasal çatışmaları içinde taraf olarak seçkin bir tavır içinde değildir. Onun için iktidarda bir azınlığın mı yoksa çoğunluğun mu olduğunun bir önemi yoktur. Önemli olan şey, iktidarda kim bulunursa bulunsun gerçekte bilginin, adaletin, erdem ve doğruluğun hüküm sürmesidir (Ağaoğulları, 1994, s. 139-141). Bunu sağlamanın yolu ise, tekraren söylenirse, işi uzmanına havale etmekten geçmektedir.

Öğrenme Çıktısı

3 Sokrates'in ahlak anlayışını ifade edebilme
4 Sokrates'in bilgi anlayışı ile ahlak anlayışı arasında ilişki kurabilme

Araştır 2

Sokrates'in ahlak anlayışı ile yasalara her koşulda itaat etmesi arasında bir bağ kurulabilir mi? Araştırınız.

İlişkilendir

Sokrates'in ahlak ve erdem ilişkisi düşünceğini Platon'un (2014), *Protagoras*, çev. Ahmet Cevzici, Say Yayınları: İstanbul adlı eserini okuyarak daha ayrıntılı bir biçimde öğrenebilirsiniz.

Anlat/Paylaş

Sokrates'in "erdem bilgidir" cümlesi ile ne söylemek istediğini anlatınız.

SOKRATESÇİ OKULLAR

Sokrates, yaşadığı dönemin en meşhur şahsiyetlerinden biriydi. Yazılı bir eseri yoktur. Bir okul kurma çabası içinde de olmamıştır. Hayatını sürdürme biçimi düşmanlarını artırmış ve hayatına mal olmuştur. Buna karşılık hayatını sürdürürken çevresinde hep bir takipçi ve hayran kitlesi vardır. Özellikle gençler ile Sokrates'in arası iyidir.

Sokrates'in dostları ve öğrencileri arasında en önemlilerinden dördü Atinalıdır. Bunlar Antisthenes, Aeschines, Platon ve Ksenophon'dur. Buna karşılık Euclides Megaralıdır, Aristippos Kirenelidir. Phaidon ise Elis'dendir. Sıralanan isimlerin tümü bir yazılı eser bırakmıştır. Bu eserlerden sadece Platon ve Ksenophon'a ait olanlar günümüze ulaşabilmiştir. Ayrıca, Sokrates'in Aristippos dışındaki tüm halefleri eserlerini diyaloglar biçiminde kaleme almışlardır (Döring, 2011, s. 24). Esasen, Sokratesçi okullar ağırlıklı olarak sıralanan isimlerin oluşturdukları geleneklerin ve söz konusu geleneklerin hem kendi içindeki hem de kendi aralarındaki tartışmalarının bir yansıması olarak ortaya çıkmışlardır. Bu okullardan Platon ve Aristoteles'in kurdukları, *Büyük Sokratik Okullar* olarak adlandırılır. Kitabımızın beşinci ve altıncı ünitelerinde önce Platon'un takibinde ise Aristoteles'in görüşleri ayrıntılı bir biçimde ele alınacağından burada bu iki okula değinmeyeceğiz. Geçerken sadece şunu belirtelim: Aristoteles, Sokrates ile doğrudan bir temas kurmamıştır. Sokrates öldükten sonra MÖ 384'te dünyaya gelmiştir. Diğer tüm okul kurucuları ise daha önce vurgulandığı üzere ya Sokrates'in dostudur ya da öğrencisidir.

Okumakta olduğunuz kısım *Küçük Sokratik Okullara* ayrılmıştır. Megara Okulu, Elis-Eretria Okulu, Kinikler Okulu ve Kirene Okulu bu kapsamda üzerinde duracağımız dört temel okulu temsil etmektedir. Sıralanan okullara Küçük Sokratik Okullar denmesinin asıl nedeni, bu okulların kurucularının temel düşünceleri ile Sokrates'ininkiler arasındaki bağın görece gevşek olmasıdır. Nitekim bu okullar Sokrates'in düşüncelerinin daha çok ayrıntıda kalan ya da önemsiz addedilebilecek yönlerini benimsemişlerdir (Güçlü vd., 2003, s. 1325). Dahası, kendi aralarında da ortak bir felsefi düşünce zemini oluşturmayı başaramamışlardır. Bunun temel sebebi Sokrates'in öğretisinin dogmatik bir karakter taşımasıdır (Ağaoğulları, 1994, s. 151). Bu okullar ile ilgili olarak bir diğer önemli nokta ise şudur: Megara Okulu ve Elis-Eretria

Okulu diğer iki okula göre daha kısa bir süre etkili olmuşlardır. Kinikler Okulu ve Kirene Okulu ise daha kalıcı bir etki doğurmayı başarmışlardır.

Megara Okulu ve Elis-Eretria

Megara okulunun kurucusu Eukleides'tir. MÖ 450-374 tarihleri arasında yaşayan Eukleides Megaralıdır. Okul adını Eukleides'in Megaralı oluştuktan almaktadır. Rivayet edilir ki, Sokrates baldıran zehri içirmek suretiyle idam edildiğinde Eukleides de oradadır. Hüküm infaz edildikten sonra Sokrates'in korku içindeki sevenleri ve öğrencileri bir süre Eukleides'in yanına sığınmışlardır. Eukleides'in Sokrates ile yakınlaşmadan önce Elea felsefesinin etkisi altında kalmış olma ihtimali yüksektir. Düşünceleri bu kanaati pekiştirecek özelliklere sahiptir. Örneğin Eleacı okulun birlik düşüncesine sahip çıkmaktadır. 'Bir olan iyidir' biçiminde özetleyebileceğimiz bu düşüncede erdem de birlik nazarı ile bakılmaktadır. Onun için tek varlık, Tanrı, Akıl ve İdrak ile özdeş olan İyi'dir (Zeller, 2008, 177). Kısaca bu düşüncelerde Eleacı birlik düşüncesinin Sokratesçi bir dile tercümesi ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Böylesi bir birlik düşüncesi, esasen olumlu bir felsefe sisteminin gelişmesi için uygun bir zemin sunmaz. Tam da bu sebeple Eukleides'in düşüncelerinin uzun erimli bir etki doğurmadığı görülmektedir. Düşünce tarihi içinde Megara Okulu esas etkisini *eristik* sanatını geliştirmesi ile doğurmuştur. Eubulides'in *Yalancı* adlı eseri bu sanatın tipik işaretlerini sunması açısından dikkate değer bir örnektir. Eristik sanatta konuşma ve tartışma bir araç değil amaçtır; diyaloglar zekice fakat hiçbir kıymeti olmayan safsatalar uydurmaktan zevk alan kısır bir didişme içinde sürdürülür. Eristik sanat için verilebilecek en ünlü örnekler, Giritli, Kel, Boynuzlu diye bilinen eristik akıl yürütmelerdir. Bir fikir vermek üzere sadece sonuncusunu burada zikrelelim: "Kaybetmediğimiz şeye sahibiz. Boynuzlarımızı kaybetmedik. O halde boynuzlarımız vardır" (Arslan, 2006, s. 156).

Elis-Eretria Okulu bir diğer Sokratesçi okuldur. Kurucusu Elisli Phaidon'dur. Phaidon, Sokrates'in en çok sevdiği öğrencileri arasındadır. Sefil bir kölelik hayatından sonra Sokrates tarafından satın alınarak özgürlüğünü elde etmiş birisidir. Diyaloglarından kalan yetersiz fragmanlar felsefeyi ruhsal hastalıklara karşı bir ilaç ve hakiki özgürlük için bir kılavuz olarak gördüğüne işaret etmektedir (Zeller, 2008, s. 178).

Bu okul da Megara Okulu'nunkine benzer bir erdem öğretisi geliştirmiştir. Sokrates'in izinden giden tüm okullar gibi ahlak felsefesini başköşeye yerleştirmiştir. Bu okul, aynı zamanda, Sokrates'in soylu hayatını ve bu hayattan alınacak dersleri ve insan hayatında felsefenin yerini vurgulamak amacı ile kurulmuştur (Sarı, 2016, s. 127). Özetle, haklarında düşünce tarihçilerinin çok fazla bilgiye sahip olamadıkları bu iki okul, Sokrates'in takipçisi olarak nitelenebilecek ve pek fazla etki doğurmamış okullar olarak bilinmektedir.

Kinikler Okulu

Kinikler Okulu'nun kurucusu Atinalı Antisthenes'tir. MÖ 444-368 tarihleri arasında yaşamış olan Antisthenes'in annesi Trakyalı bir köledir. Babası ise yoksul bir Atinalıdır. Antisthenes önce Sofist Gorgias'ın öğrencisi olmuştur. Daha sonra ise Sokrates'in dostluğunu kazanmıştır. Kinikler Okulu'nun adını nereden aldığına dair iki farklı rivayet vardır. İlkine göre Kinik adı, okulun kurulduğu yerden, yani Kynosargos'tan gelmektedir. İkinci yoruma göre ise, Kinik adı, eski Yunancadaki *kyon*dan, Türkçe karşılığı ile *köpek*ten gelmektedir. Bunun gerekçesi ise okulun önde gelenlerinin, özellikle Diogenes'in köpekçe bir yaşam sürmesidir. Tıpkı bir köpek gibi çevrelerindeki insanlara karşı hırçın ve saldırgan bir tutum içinde olmaları sebebi ile bu okulun temsilcilerine Kinikler denilmiştir. Dahası, Kinikler hiçbir töreye, hiçbir nezaket ve edep kuralına saygılı değildirler. Mükün merteye yoksul bir hayat sürmeyi tercih ederler. Bütün uygarlık değerlerine saldırlar. Neticede sıralanan bu tipik özellikleri ile bir köpeği andırıyor olmaları, onlara Kinikler denilmesine yol açmıştır.

Resim 4.3 Kinik Diogenes'i Elinde Lambası ve Etrafında Köpekler ile Gösteren Bir İllüstrasyon

Kiniklerin Sokrates'in düşüncelerinden daha çok hayat tarzından etkilendikleri açıktır. Yine de düşüncelerinin temelinde Sokrates'in erdem anlayışının yattığını söyleyebiliriz. Onlar için hayatın doğru sayılabilecek yegâne anlam ve amacı erdemdir. Erdem ise, Kiniklere göre, insanın içten içe tam bağımsızlığına, kendini belirlemede mutlak surette özgür olmasına; yani her türlü gereksinime bağımlılıktan azade olmaya karşılık gelir. Elbette, bu idealler karşılığını vaktiyle Sokrates'in hayatında fazlası ile bulmuştu (Gökberk, 1993, s. 53). Gösteriş, şan ve şöret, mal ve mülk, her türlü makam ve mevki, liste çoğaltılabilir, bütün bunlar insanı bağımlı kılan, özgürlüğünü elinden alan dünyevi unsurlardır. Bunları reddetmek, yani erdemli bir hayat yaşamak, Kinikler için, dolayısıyla, her türlü toplumsal belirlenmişliğe direnmek anlamına gelir. Tıpkı Sokrates gibi, aslında Kinikler de, insanın mutluluğa nasıl ulaşabileceği meselesi ile ilgilidirler. Hayatın hedefi, Antisthenes için mutluluktur ve mutluluğa ancak erdem yoluyla erişilebilir. Erdem onun için bir bilgidir. Bu öğretilenir olan bilgi, neyin istenilmesi ve neden kaçınılması gerektiğinin bilgisidir. Ancak erdem sahipleri mutludurlar. Yani neden korkması ve kaçınması gerektiğini bilen ile neden korkmaması gerektiğini bilen ve tabii ki bu bilgiyi hayatına uyarlayabilen kişi ya da kişiler mutluluğa erişebilirler. Burada söz konusu ettiğimiz mutluluk bireyin mutluluğudur. Kinikler bu bakımdan bireycidirler.

Bilge kişi, Kiniklere göre, aşırı istek ve içgüdülerine tam bir biçimde hâkim olması, gerek zevk gerek ise acı ve kaygı karşısında tam bir kayıtsızlık içinde bulunabilmesi sebebi ile mutludur. Bilge kişi başkalarının kendisi hakkındaki düşüncelerine önem vermez. Bir bakıma, her türlü toplumsal kuralın dışında tabii bir hayat sürer. Kendi asli saflığı ve gücü ile birlikte yaşayan bir tabiat adamıdır. Bir başka biçimde söylenirse, hiçbir dünya nimetine gereğinden fazla önem vermez. Ne güzel giyinmeyi önemser ne de çocuk sahibi olmayı. Bir Kinik, ailesiz, akrabasız, çocuksuz; yani bir başına yaşar. Elindekileri de, eğer varsa, dağıtmak esastır. Onun için bütün insanlar sınıf, din, cinsiyet farkı gözetmeksizin eşittir (Birand, 1958, s. 42). Kinik, bu açıdan bir dünya vatandaşıdır. İdeal devlet anlayışı ise, bütün insanların bir sürü gibi bir arada yaşadıkları tabii bir yaşamdı. Yani Kinikler için bir tür komünal hayat esastır denilebilir. Onlar, davranışları ile geleneğe ve toplum tarafından saygı gösterilen şeylere aldırılmazlardı. Halkın kanaatleri-

ne karşı kayıtsızlık göstermişlerdir. Bir doğal utanç hissine hiçbir biçimde sahip değillerdir. Dahası, tapınaklar, dualar, kurbanlar, yeminler ve kehanetler onlar için sorgusuz sualsiz mahkûm edilmesi gereken sıradan insanlara ait unsurlardır (Zeller, 2008, s. 181). Bütün bu sıralanan özellikleri ile Kinikler toplumsal hayatın dışında kalmayı öncelikli değer olarak benimsemişlerdir. Bireyci tutumları ile toplumun hem değerler düzeyinde hem de mekânsal anlamda olabildiğince dışında durmayı daha doğru bir ahlaki ilke olarak görmüşlerdir. Çünkü toplum ve toplumsal değerler onlar için çoğunlukla çürümüşlüğü, özgürlük yitimini ve belirlenmişliği temsil etmektedir.

Erdem, bilgi ve mutluluk arasında kurdukları bağ Kiniklerde derin bir Sokrates etkisi tespit edilmesini mümkün kılmaktadır. Öte yandan, Kinikler, Antisthenes'in ilk öğretmeni Gorgias'ın da etkisi altında kalmışlardır. Gorgias'ın birlik öğretisi, yani "var olan birdir" anlayışının bir benzeri Antisthenes'te de karşımıza çıkar. Şöyle ki, Antisthenes, "ilk varlık"; yani *arkhe* için bir tanım olamayacağını iddia eder. İlk varlık dışındaki tüm diğer varlıklar hep bileşik şeylerdir. Her ne kadar bu bileşik şeylerin bir tanımı yapılabilse de, bu tanımlar ancak parçaların sayılmasından ibaret olacaktır. Bunun da pek bir değeri yoktur. Bir başka deyişle, ilk varlık dışındakilerin sadece adını söyleyebiliriz; onlara bir ad takmaktan ileri gidemeyiz. Demek ki, Antisthenes için bilmek parçalamak anlamına gelmektedir (Gökberk, 1993, s. 53). Bu durumda, Antisthenes için gerçek bilgi, artık kendi içinde daha fazla parçalanamayan nesnelere hakkındaki bilgidir. Birçok parçadan meydana gelmiş olan ve bu parçaların kendi aralarında ne ölçüde birleşmiş oldukları hakkında hiçbir şey bilmediğimiz nesnelere hakkında kesin bir bilgi elde etmek mümkün değildir. Bundan dolayı, yanılma, nesnelere parçalarının birbirinin içine geçmesinden, açık ve seçik olmayışından meydana gelir (Birand, 1958, s. 43).

Kiniklerin, yukarıda görüşlerini kısaca açıklamaya çalıştığımız Antisthenes dışında bir başka önde gelen ismi daha vardır: Diogenes. Bir banker çocuğu ve ülkesini terk etmek zorunda kalmış bir sürgün olarak hayatının çoğunu Atina'da geçirmiştir. Diogenes, kendisini bir "köpek" olarak adlandırmıştır. Geçerli tüm toplumsal değerleri aşındırmayı kendisine asli ilke edinmiş bir köpek. Diogenes, hayvanların hayatını insanlara örnek göstermeye çok düşkündür (Zeller, 2008, s. 182).

Bununla da ilişkili olarak, ismi asırları aşarak günümüze kadar ulaşmış Diogenes'in asıl etkisi düşüncelerinden çok hayat tarzından kaynaklanmaktadır. Bir fıçı ya da küp içinde sürdürdüğü hayatıyla, karşılaştığı Büyük İskender'e "gölge etme başka ihsan etmem" deyişiyse, "hey insanlar" diye bağırdığında yanına yaklaşanlara "ben insanları çağırdım pislikleri değil" diye mukabelede bulunuşu ile Diogenes hayat tarzını ve eylemlerini insanlara bir örnek olarak sunmuştur (Ağaoğulları, 1994, s. 160). Çileci bir hayatı vardır. Bir dünya vatandaşıdır. Toplumsal değer ve kurallar ile uyumsuzdur. Diğer Kinikler gibi tabii bir hayatı öne çıkarır. Kitlelere karşı pek hoşgörülü olduğu söylenemez. Bir tür seçkinci olduğu bile söylenebilir.

✓ Kitleleri hor görmeleri ve ancak küçük bir azınlığın bilgeliğe ulaşabileceğini söylemeleri bakımında Kinikler seçkinci bir anlayışın izlerini taşırlar. Küçük bir azınlığın dışında kalanlar, onlara göre, hangi sınıftan olurlarsa olsunlar ve ne yaparlarsa yapsınlar cahillikten kurtulamayacaklardır. Dile getirdikleri bu türden düşüncelerde bilgiler ve cahiller arasında yüksek bir duvar örerler. Bilgelere atfettikleri ayrıcalığa rağmen, Kinikler, polisi seçkin bir grubun yönetmesi gerektiği gibi bir iddianın sahibi değildir. Onların derdi toplumu yönetmek değildir. Ondan tümüyle kurtulmak isterler. Dahası, sadece kendilerine özgü bir toplum ideali çizerler. Kinik bilgelerin bu toplumu, insanları yoksullukta eşitleyen, her şeyin ortak olduğu, evliliğin ve yönetimin bulunmadığı bir tür komünü andırır (Ağaoğulları, 1994, s. 162).

Kiniklerin çileci, toplumsal değerlerle kavgalı ve bireyci tutumları bir yönüyle özgürleştirici bir stratejiyi yansıtır. Bireyin sınırlanmasına, belirlenmesine yol açan her türlü değer ve nesnenin dışlanması bireysel bir özgürlük vesilesi olarak düşünülebilir. Fakat bu türden bir düşüncenin ya da pratiğin mevcut statükoyu, örneğin yoksul ile zengin arasındaki sınıfsal eşitsizliği yeniden üreten bir boyutu da olduğuna dikkat etmek gerekir. Kinikler bir toplumsal kurtuluş reçetesi önermezler. Toplumsal bir iyinin peşinde değillerdir. Bu anlamda kurulu düzeni değiştirmek gibi bir dertleri yoktur.

Bunun yerine bireyi özgürleştirmek ile yetinirler. Bu bireyci özgürlük ise en nihayetinde hiçbir zaman kolektif bir yararı gözetmediği için kurulu düzenin sürekliliğinin bir tür garantörü olarak kalmaya mahkûmdur.

Kirene Okulu

Kirene Okulu, Aristippos tarafından kurulmuştur. Aristippos, MÖ 435-335 tarihleri arasında yaşamış ve kimi Sofistlerden ders aldıktan sonra Sokrates'in çevresindeki yerini almıştır. Sokrates öldükten sonra ise, Aristippos, bir Sofist yani ücretli öğretmen olarak hayatını sürdürmüştü ve Kirene'de, Kirene Okulu'nu ya da diğer adıyla Hedonist Okul'u kurmuştur.

Kiniklerin öncüsü Antisthenes gibi Aristippos da, bilginin değerini salt pratik kullanılabilirliği esasında değerlendirmiştir. Onun için neyin yararlı neyin zararlı olduğunu söylemediğinden ötürü matematik işe yarayan bir uğraşı değildir. Benzer bir biçimde fizik ile iştigal etmek de amaçsız ya da değersizdir. Aristippos'u sadece etik sistemini inşa edeceği bir temel sundukları nispette epistemolojik meseleler ilgilendirmiştir. Aristippos, Protagoras'ı takip ederek algılarımızın ancak bize duyularımıza dair bilgi verdiğini; fakat ne şeylerin doğasına ne de başka insanların duyularına dair bir şey söylemediğini iddia etmiştir. Çünkü, ona göre, algılarımız, algılanan nesne ve algılayan öznenin birbirini izleyen hareketlerinin çatışmasının anlık neticesinden başka bir şey olamazlar. Bu düşünce ise, davranış kurallarının tek başına öznel duyumdan çıkarılmasının meşruiyetini temin etmektedir. Aristippos'a göre, her türlü duyum devinim yani hareketten ibarettir; bu devinim nazik ve zarif bir şey ise bir haz hissi doğurur, kaba yahut şiddetli ise acı duyarız, lakin algılanamaz veya hiçbir devinim meydana getirmemiş ise ne haz ne de acı duyarız. Bu üç durumdan, Aristippos için sadece haz arzulandığıdır (Zeller, 2008, s. 183-184). Bir başka biçimde söylenirse, hazı istemek, aramak insan ve hayvan için son derece doğal bir duygudur. Demek ki, Aristippos için insan

dikkat

Aristippos'a göre haz, iyinin bizatihi kendisidir. Hazı sağlayan şey iyidir. Öte yandan acı veren şey ise kötüdür. Bu ikisi dışında kalan hiçbir şeye aldırılmamak gerekir.

iradesinin ulaşmak istediği biricik hedef hazdır. Bu durumda, haz, ona göre iyinin bizatihi kendisidir. Hazı sağlayan şey iyidir. Öte yandan acı veren şey ise kötüdür. Bu ikisi dışında kalan hiçbir şeye aldırılmamak gerekir.

Aristippos, hazı iyi ile özdeşleştiriyor. Oysa selefi Sokrates, hatırlanırsa, iyinin içeriğini kesin olarak belirlemekten kaçınmıştı. İyi ile hazı aynı şey olarak belirlemekle, Aristippos, hedonizmin ya da hazcılığın kurucusu olmuştur. Onun için yaşamın asli hedefi hazın peşinde koşarak mutluluğa erişmektir. Burada Sokrates bir kez daha karşımıza çıkar. Ama Aristippos hocasının mutluluğu nihai hedef olarak belirleyen görüşü ile uyumlu bir bakış açısına sahipse de, son kerte de hazı mutluluğun yegâne ve asli kaynağı olarak kabul etmesi itibarıyla ondan farklılaşacaktır. Sokrates için mutluluk ruhun esenliği ve sağlığıdır. Oysa Aristippos haz deyince, belli bir sürekliliğe sahip bir ruhsal durumu ima etmez. Onun için haz anlıktır. Hazın nereden geldiğinin ve türünün bir önemi yoktur. Bütün hazlar, Aristippos'a göre, haz olmaları bakımından eşit değerdedir. Yani nitelikleri bakımından aralarında bir fark söz konusu değildir. Bununla birlikte hazlar arasındaki esas farklılık şiddet dereceleri bakımından ortaya çıkar. Ayrıca Aristippos, maddi hazları manevi hazlara göre daha üstün bulur. Çünkü maddi hazlar doğrudan doğruyadırlar. Manevi hazlar ise anlık değildir; bir sürekliliğe sahiptir.

✓ Hedonizm (Hazcılık)

Zevki, insan hayatının tek değer ve amacı sayan, haz veren her şeyin iyi olduğunu kabul eden öğretilerdir.

Aristippos'un iyi ile hazı özdeşleştirdiğini yukarıda söylemiştik. Hazları şiddetleri bakımından farklılaştırmasını dikkate alarak, tekraren altını çizmek gerekirse, iyi, onun için mümkün merteye şiddetli olan anlık bir hazdan ibarettir. Bu türden bir hazı elde etmenin yolu bilgiden geçmektedir. Buradaki bilgi kavramı, Aristippos'un haz anlayışındaki Sokratesçi öğeyi gözler önüne serer (Gökberk, 1993, s. 55-56). Aristippos'a göre bilgi iyidir; çünkü, bilgi insanı önyargılardan, dinsel boş inançlardan, gereksiz korkulardan kurtarır. İnsana hayatın nimetlerinden rasyonel bir biçimde yarar-

lanmayı öğretir. Bilgi sahibi kişinin çevresine ve ilişkilerine hâkim olmasını mümkün kılar. Ayrıca bilgi, insanın rasyonel bir biçimde hesap yapmasını, fiillerini ölçüp biçmesini, neyin haz ve neyin acı vereceğini belirleyebilmesini, en nihayetinde de acıyı değil hazzı tercih edebilmesini sağlar. Bu türden bir bilgi öyle umut edilir ki, bireyi bağımsız ve kendine yeter kılacaktır. Bireyin bağımsızlığına ve kendine yeter kılınmasına yönelik bu vurguda, Kinikler ile uyumlu bir düşüncenin ortaya serildiği söylenebilir. Kinikler de en nihayetinde bireyin toplumsal değerler tarafından belirlenmesinin önüne geçmeyi hedeflemişlerdir.

Aristippos'u kendisine referans alan bir hazcılığın bireyin kendi kendisini inkâr ederek içinde yaşadığı hayattan kaçmasına ve hatta intiharı doğru bir eylem olarak görmesine yol açabilme ihtimali yüksektir. Nitekim Kirene Okulu'na mensup olan Hegesias hazcılıktan yola çıkarak son derece kötümser bir dünya görüşü geliştirmiş ve öğrencilerine intihar etmelerini önermiştir. Bu türden bir öneriyi dile getirirken çıkış noktası ise şu şekildedir: Haz en yüksek iyidir. Fakat insanların çoğu yoksulluk, hastalık ve çeşitli hayat meşakkatleri sebebi ile hazza erişemezler. Yani mutlu olamazlar. Bu durumda hayatın yegane gayesine ulaşamayan insan için en makul seçenek, Hegesias için intihardır. Aslında Hegesias'ta bulduğumuz bu düşünceler aşırı bir hazcılığın ne türden kötü sonuçlar üretebileceğini göstermesi bakımından manidardır. Tabii bunu dikkate alarak her türlü hazcılığı kınamak da bir başka aşırı yorum olurdu (Arslan, 2006, s. 169-170). Tıpkı, Kirene Okulu'nun doktrinlerine sahip çıkıp, bu doktrinlerle ilişkili hipotezleri fütursuz bir mantıkla götürülebilecek son noktaya kadar götüren ve her türlü Tanrı inancını reddeden Theodoros gibi.

✓ Kirene Okulu'nun Aristippos'dan sonraki bilinen simaları arasında Hegesias ve Theodoros dışında Annikeris ve Euhemeros'un da adları zikredilmektedir.

Kirene Okulu ile ilgili olarak bütün yukarıda altı çizilenlerden hareketle öncelikle şunu söylemek mümkündür: Kirene Okulu bireycidir. Bu bakımdan Kinikler ile ortaklık taşır. Buna karşılık her iki

okul selefleri Sokrates'in toplumculuğu ve kolektif iyiye ulaşmayı arzulayan bakış açısı ile açık bir biçimde farklılaşmaktadırlar. Polise özgü değerlerin çözüldüğü bir evrede Sokrates ruhlarını aydınlattığı insanları doğru düşünmeye ve bilgiye yöneltmeye çalışmıştı. Böylelikle insanlar birer bilgin değilse de, gerçek anlamda bir insan, yani yurttaş haline gelebileceklerdi. Çünkü, en nihayetinde, Sokrates için bireysel mutluluk ile toplumsal mutluluk arasında bir farklılık söz konusu edilemezdi. Tam da bu sebeple, birey her şeyden önce bir parçası olduğu bütünün mutluluğunu hedeflemeliydi ve polisine özen göstermeliydi (Ağaoğulları, 1994, s. 135). Özetle kişisel çıkarı toplumsal çıkardan hiçbir biçimde ayrı düşünmemiştir Sokrates. Oysa halefleri olan Kinikler ve Kirene Okulu'nun mensupları için birey topluma nazaran daha önceliklidir. Bireyin mutluluğu toplumsal mutlulukla karşılaştırıldığında daha değerlidir. Hatta ve hatta ne toplumun ne de devletin herhangi bir biçimde dikkate alınmasına, değere layık görülmesine gerek yoktur. Bireyin mutluluğu topluma ve devlete özgü değerlerin yadsınmasındadır. Söz konusu değerlerden özgürleşmek her türlü belirlenmeye direnmek mutluluğun yegâne yoludur.

dikkat

Bireycilik, Kinik Okulu ve Kirene Okulu'nun ortak özellikleri arasında yer alır.

Kinikler ve Kirene Okulu'nun mensupları topluma ve devlete özgü değerleri reddederler. Fakat bu reddediş onların toplum ve devletle kurdukları bağın sadece bir yönünü yansıtır. Öte yandan her iki okul mensuplarının toplum ve devlet hayatında herhangi bir sorumluluk üstlenmekten kaçındıklarını görürüz. Bu özellikleri bireysel mutluluğun peşinde koşmaları ile çok ilgilidir. Örneğin Kirene Okulu'nun kurucusu Aristippos'un Sokrates ile bir diyaloguna *Sokrates'ten Anılar* adlı eserinde yer veren Ksenophon'un anlattıklarını dikkate alırsak, Aristippos yönetici sınıfı içinde yer almaya ya da devlet yönetimi ile ilgili herhangi bir sorumluluk üstlenmeye kesinlikle karşıdır. Bu yöndeki düşüncelerini bize şöyle aktarır: "Kendi gereksinimlerimi karşılamak zaten büyük bir uğraşken, bununla yetinmeyip başka yurttaşların gereksinimlerini karşılama işini de yüklenmek bana çok aptalca görünüyor; insanın daha kendi istediği şeyler eksikken, devletin başına geçip, hele bir de devletin

ondan beklediklerini yerine getirmezse, bunun cezasını çekmesi, büyük aptallık değil de nedir? [...] ama kendimi en kolay ve zevkli yoldan yaşamak isteyenlerin sınıfına sokuyorum” (Ksenophon, 1994, s. 37). Bu alıntıda açık bir biçimde görülebileceği üzere Kirene Okuluna mensup olanlar, devlet işleri ile meşgul olmayı hiçbir biçimde arzu etmezler. Devlete özgü sorumluluklar üstlenmekten en kolay ve en zevkli yol içinde hayatlarını sürdürmeye çalışırlar.

Tıpkı Kirene Okulu gibi Kinikler de devleti yadırlar. Fakat bu yadsıma çok daha radikal bir kaçıışı temsil eder. Toplumsal yaşamdan ve elbette polisten tümüyle çekilmeyi ve içine kapanmayı içerir. Öyle ki, George Sabine'nin ifadesiyle söylenirse, Kinikler, diğer okulların hepsinden daha açıkça şehir devletine ve onun temelindeki toplum sınıflarına karşı bir itirazı dile getirmişlerdir. Hayattan çekilmeleri de genel olarak hayatın iyi tarafları saydıkları şeyleri yadsımak, bütün sosyal ayrımları eşitlemek ve toplumsal kabullerin hoş taraflarından, mesela edeplilikten vazgeçmektir (aktaran Ağaoğulları, 1994, s. 159). Bu vazgeçiş, Kinik öğretilerinde, herhangi bir ülkeye bağlanmamak, herhangi bir ülkenin kurumlarına gerek duymamak; yani bir tür kozmopolit yurttaş olarak hayatını sürdürme çabasında karşılığını bulacaktır.

Son bir noktanın daha altını çizerek bitirelim: Kinik Okulu ve Kirene Okulu bireycilikleri esasında ortaklaşırlar. Buna karşılık birey için önerdikleri mutluluk yolu farklıdır. Hatırlayalım, Kinikler toplum için değerli olan her türlü nesne ve norma sırtlarını dönerler. Bir tür yoksulluğa ve çileci hayata yönelmenin özgürleşmeye kapı aralayacağını düşünürler. Buna karşılık Kirene Okulu için haz merkezli değerlerdir. Yani toplumsal değerleri ve toplumun koyduğu sınırları hiçbir biçimde dikkate almadan hazzın peşinde koşmanın özgürleşmeyi mümkün kılacağını düşünürler.

Kirene Okulu ve Kinikler'in mutluluk anlayışlarında bir yönüyle Sokratesçi izlere rastlanır. Fakat bir başka açıdan Sokrates ile söz konusu iki okulun mutluluk anlayışları arasında derin bir mesafe söz konusudur. Önce buluşma ya da kesişme noktasından bahsedelim. Her iki okul bilgiye değer vermek bakımından Sokrates ile kesişir. Bilgi, Kiniklerde erdem ve mutlulukla yakından bağlantılıdır. Hatta bunların tümü ayrılmaz bir bütünü oluştururlar (Ağaoğulları, 1994, s. 158). Benzer bir biçimde Kirene Okulu için de, bilgi, erdem ve mutluluk arasında kopmaz bir bağ vardır. Acı karşısında hazzı yani erdemi ve pek tabii ki mutluluğu tercih edebilmenin yolu bilgi edinmekten geçmektedir.

Bilgiye verdikleri değer bakımından Kirene Okulu mensupları ve Kinikler, ustaları Sokrates ile görece uyumlu bir tutuma sahiplerse de, insan hayatının nihai ereği olan mutluluğa erişme yolları bakımından hem kendi içlerinde hem de Sokrates ile derin bir farklılığa sahiptirler. Kendi içlerinde nasıl farklı mutluluk anlayışlarına sahip olduklarını yukarıda vurguladık. Kirene Okulu hazzı özel bir önem verir. Hazzı mutluluğun kaynağı olarak görür. Buna karşılık Kinikler neredeyse bütün dünyevi hazlara sırt çevirmişlerdir. Sokrates ise, bu iki uç tutumun bir tür buluşma noktasında yer alır. Ne aşırı çileci bir hayat önerir ne de bütün hayatını hazzın peşinde koşmakla geçirir. Sokrates bir aziz ve keşiş değildir. Çağdaşları gibi dünya nimetlerinden zevk almasını, yemesini ve içmesini bilir. İki kez evlendiği ve üç çocuk sahibi olduğu rivayet edilmektedir. Bunun yanında, dünya nimetlerine ve duysal zevklere aşırı düşkünlüğe bütünüyle hoşgörü ile yaklaştığı da düşünülmemelidir. Aksine, Sokrates, bu açıdan tam bir ılımlılık, ölçülülük timsalidir (Arslan, 2006, s. 87-88). Nefsine hâkimiyet hususundaki başarısı bilinen en tipik özellikleri arasındadır.

Öğrenme Çıktısı

- 5 Megara ve Elis-Eretria Okulu'nun temel görüşlerini özetleyebilme
 6 Kinik Okulu'nun Sokrates ile bağıını kurabilme
 7 Kirene Okulu'nun bireyciliğinin esaslarının neler olduğunu fark edebilme

Araştır 3

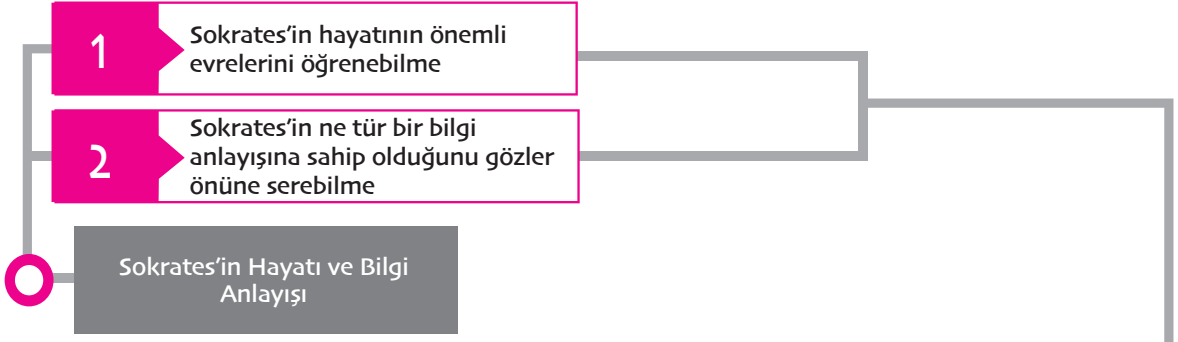
Sofist Protagoras ile Aristippos'un düşünceleri arasında bir ortaklık söz konusu mudur? Araştırınız.

İlişkilendir

İçlerinde hem Antik Çağ filozoflarının hem de İslam filozoflarının yer aldığı pek çok ismin haz ve elem anlayışlarının karşılaştırmalı olarak ele alındığı bir çalışma için Cahid Şenel'in "İslam Filozoflarının Haz ve Elem Anlayışlarının Karşılaştırılması" adlı Yüksek Lisans tezini inceleyebilirsiniz.

Anlat/Paylaş

Diogenes'in çileciliğinin ana hatlarını anlatınız.

1 Sokrates, heykeltıraş bir babanın ve ebe bir annenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Hayatı boyunca gezmiştir. Ailevi sorumluluklarını yerine getiren bir eş ya da baba olmak yerine karşılaştığı insanlarla kurduğu diyaloglarla onları uyarmaya çalışmıştır. Dik başlıdır. Boyun eğmek yerine ölümü göze alacak denli düşüncelerine sadık bir eylem adamı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim, yargılanıp idam edilmesine yol açan mahkeme sürecinde, kendisine ilk teklif edilen şeylerden biri Atina'yı terk etmesi karşılığında özgürlüğünü elde etmektir. Buna direnmiş ve düşünceleri için ölmeyi tercih etmiştir.

2 Sokrates'in bilgi anlayışının temelinde "bilgisizlik bilgisi yer alır". Sokrates "bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir" diyerek, bilgi anlayışını bize özetlemektedir. O, bitmez tükenmez diyaloglarında, karşısına geçen her sözde bilgili kişiye nasıl da hiçbir şey bilmediğini göstermeye çalışır. Bir bakıma herkesi sarsar. Kendine getirmeye çalışır. Bu bakımdan, en azından hiçbir şey bilmediğini biliyor olması sebebi ile diğerlerine nazaran daha avantajlıdır. Sokrates, herkes için geçerli bir bilginin mümkün olduğuna inanması ile Sofistlerden ayrılır. "İnsan her şeyin ölçütüdür" diyen Sofistler, göreci bir bilgi anlayışına sahiptirler ve evrenselleştirilebilir bir bilginin imkânsızlığının altını çizerler. Oysa Sokrates farklı düşünür bu konuda. Ayrıca, Sokrates'in diyalogları esas alan bilgiye ulaşma çabası ironik, çürütücü, aporetik ve yapıcıdır.

3

Sokrates'in ahlak anlayışını ifade edebilme

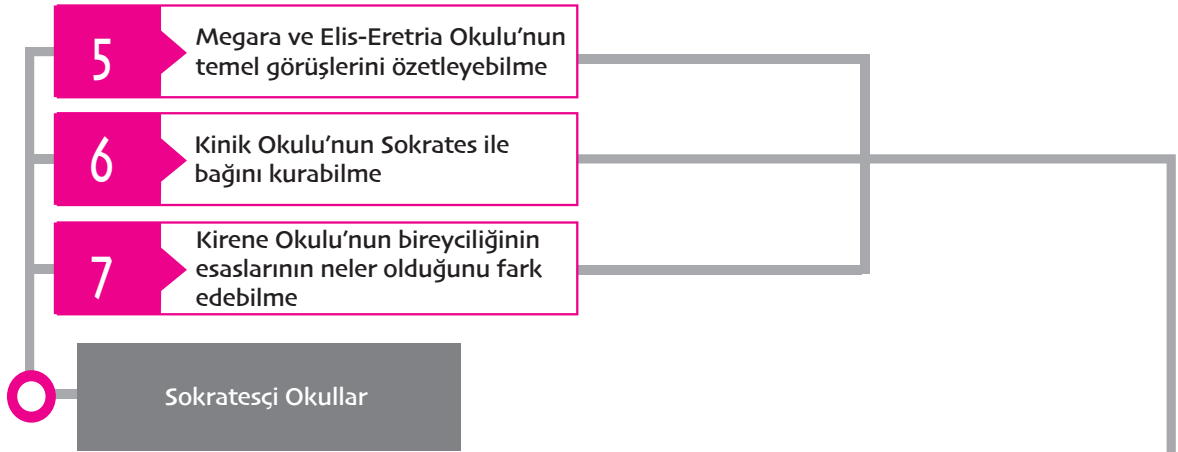
4

Sokrates'in bilgi anlayışı ile ahlak anlayışı arasında ilişki kurabilme

Sokrates'in Ahlak Anlayışı

3 Sokrates, insanın temel ereği ya da hedefinin mutluluk olduğunu iddia eder. Mutluluk ise ancak ahlaklı olmakla, erdem sahibi bir insan olmakla mümkündür. "Kimse bile bile kötülük yapmaz" derken ise, erdemin kökenine bilgiyi yerleştirir. Bilgili insanın kötülük yapmayacağını, ahlak dairesi içinde kalacağını iddia eder. Ruhun yetkinleştirilmesi de, bir başka biçimde söylenirse, bilgi ile mümkündür. Sokrates'in ahlak felsefesi her şeyden önce ruhun yetkinleştirilmesine adanmıştır. Ruhun yetkinleştirilmesi ne tümüyle bedensel hazların peşinde koşmak ne de söz konusu hazları terk etmekle elde edilebilir. Bu bakımdan bir denge halidir. Yani bedenın ihtiyaçları gerektiğinde giderilir. Ama onların esareti altına da girilmez. Sahip olduğu bilgi ile erdemli olabilen insan, hayatın temel hedefine de ulaşabilir. Yani mutlu olabilir.

4 Sokrates, bilgi ve ahlakı kopmaz bir biçimde birbirine bağlar. Ahlakın kökenine bilgiyi yerleştirir. Bilgi olmaksızın hayatın hedefine ulaşmak mümkün değildir, ona göre. Bu bakımdan erdem ya da ahlaklı bir hayatın neden ibaret olduğu öğrenilebilmektedir. İnsanlar, eğer kendilerine dönerlerse, "kendini bil!" ilkesine uyarlı bir hayat sürme çabası içine girerlerse, mutlu olmamaları için hiçbir sebep yoktur. Sokrates, mutluluğun yolunu insanları nesneleştirerek göstermez. Aksine, bireye önemli bir işlev yükler. Bireyler kendi ruhlarını yetkinleştirme çabaları içinde, kendilerini neyin mutlu edeceğine de kendileri karar vereceklerdir. Burada tekrar başa dönülür: Hiçbir şey bilmediğini kabul ederek yola çıkmak gerekir. Demek ki, bilgisizlik bilinci edinmek erdemli bir birey olmanın ilk basamağıdır.

5 Megara Okulu “bir olan iyidir” biçiminde özetlenebilecek temel düşüncesi ile Eleacı birlik düşüncesini Sokratesçi bir dile tercüme etmiştir. İkinci olarak, bu okulun esas önemi, eristik sanatı geliştirmesinden kaynaklanmaktadır. Yani konuşma ve tartışmayı gerçeğe ulaşmanın bir yolu olarak görmek yerine amaç haline getirmek, bu okulun bir diğer temel özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Elis-Eretria Okulu ise, Sokrates’in izinden giden diğer okullar gibi geliştirdiği ahlak felsefesi ile öne çıkmaktadır. Temel özelliği, Sokrates’in hayatının örnek alınması sureti ile bir ahlak felsefesi geliştirmenin mümkün yollarını arayan bir okul olmasıdır.

6 Diogenes’in kendisini bir köpek olarak adlandırması, bu okulun temel felsefesini gözler önüne sermesi bakımından dikkate değerdir. Çileci, dünyevi arzu ve hazlara önem vermeyen bir hayat yaşamayı ahlakın temel unsuru olarak görürler. Sokrates’in bir iş sahibi ya da evlat sahibi olmaya önem vermeyişi, kıyafetlerinin pejmürdeliği bu okul için temel referans kaynaklarıdır. Dünyadan el etek çekme olarak adlandırabileceğimiz bir tutumu, özetle, ahlakın merkezine yerleştirirler.

7 Haz ve mutluluk arasında kopmaz bir bağ kuran bu okul için, ahlakın kaynağında haz yer alır. İyi olmak, bedenın taleplerine gereken duyarlılığı göstermekle mümkündür. Hazzın peşinde koşarak, insan mutlu olabilir. Bu temel felsefesi ile Kirene Okulu’nda bireyci bir bakış açısı karşımıza çıkar. Kirene Okulu’nun hazcılığında Sokrates’in bilgi anlayışının da bir tür yansıması ile karşılaşırız. Bu okulun mensupları, bir cümle ile, insanın kendisine yönelerek, kendi bedenini keşfederek ve ruhunun beklentilerini fark ederek kendisini mutlu edecek hazzın peşinde koşması gerektiğinin altını çizmektedir.

1 Sokrates için aşağıdakilerden hangisi **söylenemez**?

- A. En bilinen eseri Devlet'tir.
- B. Düşünceleri için ölümü göze alan bir isimdir.
- C. Hayatı boyunca en çok zaman harcadığı eylem dolaşmaktır.
- D. Vücudunun tutkularının önüne geçmesini bilen bir şahsiyettir.
- E. İnsanın içindekileri dışı vurmasına tıpkı bir ebe gibi aracılık etmiştir.

2 Aşağıdakilerden hangisi Sokrates ile Sofistler arasındaki benzerlikler arasında yer alır?

- A. Evrensel bir bilginin peşinde koşmak.
- B. İnsanı her şeyin ölçüsü kılmak.
- C. Felsefeyi gökten yere indirmek.
- D. Bireysel yararı merkeze almak.
- E. Mutluluğun güçlü olmakla elde edilebileceğine inanmak.

3 Aşağıdakilerden hangisi Sokrates'in yönteminde bilgiye ulaşmayı mümkün kılacak başlangıç eşidir?

- A. Gençlerle sohbet etmek
- B. Ölümü göze almak
- C. Hazzın peşinde koşmak
- D. İnsan hayatına yönelmek
- E. Bilgisizlik bilinci

4 Aşağıdakilerden hangisi Sokrates'in bilgi edinme yöntemleri için doğru bir değerlendirme **değildir**?

- A. Çürütücüdür
- B. Yıkıcıdır
- C. Şüphesizdir
- D. Aporetiktir
- E. Diyaloga dayalıdır

5 Aşağıdakilerden hangisi Sokrates'in ahlak düşüncesini yansıtan önermelerinden biridir?

- A. Yanlış hayat doğru yaşanmaz.
- B. Deha çalışmaktır.
- C. Sorgulanmamış bir hayat yaşanmaya değer olmayan bir hayattır.
- D. İnsan her şeyin ölçüsüdür.
- E. Haz en yüksek iyidir.

6 Aşağıdakilerden hangisi Sokrates'in ahlakla ilgili düşünceleri arasında **yer almaz**?

- A. Mutlu olabilmek için bütün bedensel ihtiyaçlardan vazgeçmek gerekir.
- B. Ruhun yetkinleştirilmesinin yolu eğitimden geçer.
- C. İnsan hayatının amacı mutluluktur.
- D. Mutlu olabilmek için insanın kendi kendisi ile uyumunu sağlaması gerekir.
- E. Bilginin yokluğunda erdemli bir davranış gerçekleştirilemez.

7 Sokrates'in bilgi ve ahlak felsefelerini ilişkilendirecek olursak, aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A. Erdem öğretilemez.
- B. Herkes erdemli olamaz.
- C. Sıradan insanlar yönetici olmamalıdır.
- D. Ruhun yetkinleştirilmesi için hazzın peşinde koşmak yeterlidir.
- E. İnsanlar bile bile kötülük yaparlar.

8 Aşağıdakilerden hangisi Büyük Sokratik Okullar ile ilişkili bir isimdir?

- A. Diogenes
- B. Eukleides
- C. Antisthenes
- D. Aristoteles
- E. Aristippos

9 İyilik ve hazzı özdeşleştirmesi ile öne çıkan Sokratesçi Okul aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Elis-Eretria Okulu
- B. Megara Okulu
- C. Kinik Okulu
- D. Kirene Okulu
- E. Platon Okulu

10 Aşağıdakilerden hangisi Megara okulunun kurucusudur?

- A. Eukleides
- B. Aristoteles
- C. Antisthenes
- D. Aristippos
- E. Diogenes

1. A	Yanıtınız yanlış ise “Sokrates’in Hayatı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	6. A	Yanıtınız yanlış ise “Sokrates’in Ahlak Anlayışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. C	Yanıtınız yanlış ise “Sokrates’in Bilgi Anlayışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	7. C	Yanıtınız yanlış ise “Sokrates’in Bilgi-Ahlak İlişkisi Hakkındaki Görüşleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. E	Yanıtınız yanlış ise “Sokrates’in Bilgi Anlayışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	8. D	Yanıtınız yanlış ise “Sokratesçi Okullar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. B	Yanıtınız yanlış ise “Sokrates’in Bilgi Anlayışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	9. D	Yanıtınız yanlış ise “Sokratesçi Okullar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. C	Yanıtınız yanlış ise “Sokrates’in Ahlak Anlayışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	10. A	Yanıtınız yanlış ise “Sokratesçi Okullar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (1994). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Yayınları.
- Akarsu, B. (1962). Sokrates'te Erdem Düşüncesi. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*. Sayı 13, ss. 57-73.
- Arslan, A. (2006). *İlk Çağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platona*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Birand, K. (1958). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Conford, F. M. (2003). *Sokrates'ten Önce Ve Sonra*. Çev. Ufuk Can Akın, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Dorioni L-A. (2011). The Rise and Fall of Socratic Problem in *Socrates*. Ed. Donald R. Morrison, New York: Cambridge University Press.
- Döring, K. (2011). The Students of Socrates in *Socrates*. Ed. Donald R. Morrison, New York: Cambridge University Press.
- Eflatun. (2016). *Sokrates'in Savunması*. Çev. Teoman Aktüel, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökberk, M. (1993). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Guthrie, E. K. C. (1999). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. Çev. Ahmet Cevizci, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S., Yolsal, Ü. H. (2002). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hackforth, R. (1933). Great Thinkers (I) Sokrates. *The Journal of the British Institute ve Philosophy*. Vol. 8, no. 31, pp. 259-272.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*. Yedi Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Ksenophon. (1994). *Sokrates'ten Anılar*. Çev. Candan Şentuna, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Küçükalp, K. ve Cevizci, A. (2010). *Batı Düşüncesi Felsefi Temeller*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Öçal, Ş. (2015). Sofistler ve Sokrates. *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni Cilt 2 Antikçağ Yunan Düşüncesi ve Ortaçağ Düşüncesi* içinde. Ed. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sarı, E. (2016). *İlk Çağ (Antik Çağ) Felsefesi Tarihi*. Antalya: Nokta E-Book Publishing.
- Solomon, R. C. ve Higgins, K. M. (2013). *Felsefenin Kısa Tarihi*. Çev. Mustafa Topal, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tarnas, R. (2011). *Batı Düşüncesi Tarihi*. Çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Külliyat Yayınları.
- Thilly, F. (2000). *Felsefenin Öyküsü I. Cilt-Yunan ve Ortaçağ Felsefesi*. Çev. İbrahim Şener, İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
- Versenyi, L. (1988). *Sokrates ve İnsan Sevgisi*. Çev. Ahmet Cevizci, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Weischedel, W. (1997). *Felsefenin Arka Merdiveni*. Çev. Sedat Umran, İstanbul: İz Yayınları.
- Yalçınkaya, A. (2015). Ahlak Olarak Siyaset, Siyaset Olarak Ahlak: Sokrates. *Sokrates'ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler* içinde. Der. M. A. Ağaoğulları, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zeller, E. (2008). *Greک Felsefesi Tarihi*. Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları.

SOCRATES 469-399 B.C.